

Føroysk lýsingarorð, sum enda við -aligur

Eftir Jóhan Hendrik W. Poulsen.

Í nýføroyskum blaðmáli eru stundum at síggja orðasnið sum *hugsanligur*, *skiljanligur* o. tíl. Hetta orðgerðarlag hevur ikki heimild í talaðum føroyskum máli, ei heldur í kvæðamáli, men er tikið upp úr íslenskum, fornum og nýggjum.

Í føroyskum verða annars lýsingarorð til úr sagnorðum á ymisligan hátt. Her kann verða nevnt: nútíðar lýsingarháttur einsamallur, t. d. *dugandi* og orðstovnur + *-iligur*, t. d. *loyv-iligur*; hetta er ein livandi avleiðsluháttur, t. e. ein náttúrligur háttur til lýsingarorðagerðar burtur úr sagnorðum. Hann hevur heilt sigrað á hinum fyrst nevnda (*-aligur*), sum hevur verið til í føroyskum á eldri stigi enn tí, vit hava skrivligar keldur frá. Verkevnid í hesi grein er at vísa á, at leivdir av hesum orðasniði eru at finna í summum av teim lýsingarorðum, sum enda við *-aligur*.

Eftirfestið *-ligr* var eitt hitt kvæmasta til avleiðslu av lýsingarorðum í fornnorrønum eins og tey samsvarandi eftirfesti í hinum germónsku málunum. Tað er runnið av germ. *líka*, ið upprunaliga var navnorð í hvørkikyni, formliga sama orð og *lík* í føroyskum. Frummerkingin var »eithvørt, ið er myndað ella skapað (á ávísan hátt)«, síðan »líkam, skap, útsjón, náttúra.« Tey samansettu orð, sum høvdu *-líka* sum seinna lið, høvdu fyrst — eftir tí flestir frøðimenn halda — gildi sum navnorð, men eftirsíðan gerast tey lýsingarorð, ið merkja nakað sum »háttaður, sum fyrri liður sipar til.« Soleiðis merkir gotiskt *wáiraleiks* eins og norrønt *mannligr*: »ið hevur eginleika, útsjón, skap av manni.« Fyrri liður kann vera navnorð,

lýsingarorð, fornavn, talorð, hjáorð, fyriseting, bitil, men av fyrstu tíð ikki sagnorð og sambindingarorð.

Í fornnorrønum broytist hetta eftirfesti vegna herðingarveiku støðu sína, soleiðis at sjálvljóðið styttist og lokljóðið linkar, so at úr verður *-ligr*, í yngri máli við innskotsljóði *-ligr*. Samsvarandi hjáorðsending er *-liga*.

Sum nevnt vórðu í frumgermonskum lýsingarorð avleidd av flestum orðaflokkum við hesum eftirfesti, men í fornnorrønum koma eisini sagnorðini aftrat. Hjá navnorðum og lýsingarorðum verður *-ligr* annaðhvørt lagt aftur at berum orðstovninum ella hvørfalsformi; t. d. *guðligr*, *mannligr*, *dagligr*; *trollsligr*, *heiðarligr*, *blómaligr*, *elskuligr*; *fagrligr*; *einsligr*, *illsligr*.

Upp kemur nýtt eftirfesti *-iligr*, ið verður lagt aftur at sagnorðsstovninum, t. d. *breytiligr*, *hræðiligr*, *hyggiligr*. Ein frágreiðing um upprunan at hesum eftirfesti er at finna í tí samsvari, ið er millum navnorð, ið enda við *-i* og *j*-sagnorð. Soleiðis kundi t. d. *merkiligr* eins væl kennast avleitt av sagnorðinum *merkeja* og av navnorðinum *merki*. Eftirfestið *-iligr* kundi eisini koma upp, har *-ligr* varð lagt aftur at lýsingarorðum, ið endaðu við *-in(n)*, t. d. *kristiligr* > **kristin-ligr*; *n* rann saman við *l* við ljóðlíking. Á líkan hátt kom til eftirfestið *-uligr*, við tað at samruni varð millum *g* og *l* í samansetingum sum *reiðug-ligr*, ið soleiðis varð til *reiðuligr*. Í summum førum kann tó *u* vera innskotsljóð til framburðarlætta, t. d. f.ør. *grátuligr* < *grátligr*, *spakuligr* < *spakligr* (?)

Nú kemur at tí, ið skuldi vera høvuðsevnið í hesi grein. Av nútíðar lýsingarhátti hjá sagnorðum vórðu eisini lýsingarorð avleidd við eftirfestinum *-ligr*; *d* er longu í fornnorrønum í flestum førum horvið við ljóðlíking, t. d. *elskanligr* < **elskand-ligr*, *viljanligr* < **viljand-ligr*. Tað lítla, sum er eftir í føroyskum av hesum orðaslag er farið eitt stig longri: *n* hevur ljóðlíkst aftur at *l* og er horvið; úrslitið er eftirfestið *-aligur*.

Nú er fyrst at taka tað fyrivarni, at minni enn so øll orð, sum hava henda seinna part, hoyra upp í henda ból. Slík orð eru tey, har fyrri liður stendur í hvørfsfalli, í eintali t. d. *enda-*

ligur, dugnaligur, hugnaligur, í fleirtali t. d. *evnaligur, skilaligur, svikaligur, jólaligur*. Ein annar lítil bólkur eru tey orð, har seinni liður var upprunaliga -*samligr*, t. d. *deyð*(el. *deyv*-)*saligur, gangnsaligur, knásaligur, greiðsaligur*, (smb. eisini hjá-orðið *skynsaliga*). Í vanligari stavseting verður seinni liður stavaður -*samligur*, men *m* verður ikki framborið. Tíðum er ivi um, hvørt fyrri liður er at telja til navnorð ella sagnorð; dømi um hetta eru at finna í uppteljingini niðanfyri.

Eisini er at hava í huga, at -*aligur* serstakliga í Norður-oýggjum er vordið kvæmt til lýsingarorðagerðar eisini av navnorðum, eitt nú í slíkum førum, har -*utur* annars er tað vanliga. Sum dømi kann verða nevnt *buldraligur* = *buldrutur*. Vera kann, at onkur av teim orðum, niðanfyri verða nevnd, kunnu verða skipað í sess við hesum orðaslag.

Eitt vanligt avbrigdi, serstakliga suðuri á landi, eru orð, ið enda við -*sligur* (sbr. -*isligur, -usligur*), t. d. *jánkasligur, lasasligur*. Ikki kann her verða sagt við vissu, hvaðan hetta *s* er komið. Tað kann vera lænt frá orðum, ið enda við -*isligur*, har *s* upprunaliga man vera hvørsfalsending. Eisini kunnu formar sum *nærkasligur* < *nærkvæmsligur, knásasligur* < *knásamsligur* hava styðjað uppundir. Sbr. eisini lýsingarhættir sum *rennandis(t)*. Vert er eisini at hava orðið *gerandisligur* í huga í hesum viðfangi.

Tað er ætlan mín, at eftirfylgjandi lýsingarorð kunnu vera drigin av sagnorðum í nútíðar lýsingarhátti við eftirfestinum -*ligur* ískoyttum, og tí eru formliga í ætt við fornmålsorð, ið enda við -*anligr*.

ansaligur »stórlátin, brasin«, kanska av so. *ansa*, tó at tað merkingarliga er heldur langt ímillum; sbr. *ansalótir* og *ansalæti*. Formliga kundi tað verið runnið av fn. *annsamligr* »møðsamur, strígginn«, men her ber merkingin helst ímóti; kanska speisamlig nýtsla?

braggaligur »erpin«, so. *bragga* »breggja«; sbr. eisini no. *bragg*. *brákaligur* »ússaligur, skirvisligur«, so. *bráka*.

-*flýggjaligur* sí ó-

fløkjaligur »ógreiður«, so. *fløkja*.

hampaligur = *hampiligur*, so. *hampa*, sbr. norskt *hampa seg* »ta sig op, komme sig« Telemark.

hímaligur, *hímaligt veður* »tjúkk luft, eingin ætt«, so. *híma* um ljós) »ana«; sbr. eisini no. *hím* »veikt ljós«.

hjánaligur (um seyð) »sum handlast illa, komin upp í rak«, *hjánaligt torv* »torv, sum lítil fiti er í«, so. *hjána* »vikna, fara aftur«.

jánka(s)ligur (gjáncaligur, »tjaankaliur« (Svabo)) »óvissur, ivandi«, so. *jánka* »lóka«; sbr. norskt *janka* »vakle, gå usikkert«. Til er eitt dømi (úr Føroya sosial demokrati 1938) um *jánkansligur*, kanska upprunaligt n?

kimaligur = *kimiligur* »lættur á sær, smidligur«, sbr. norskt so. *kima* »vrikke, vugge sig, særlig i livsmod«, Telemark, Setesdal.

krantaligur (*krantasligur* Svabo) »veikur, ússaligur«, einki so. til; kanska eitthvørt samband við *kleentra(s)ligur*?

lagaligur »hóskiligur; góður at fáast við«, ivasamt hvørt tað er drigið av no. *lag* ella so. *laga* (seg), sbr. *lagligur*, ið bendir á hitt fyrra.

lasa(s)ligur »skirvisligur«, ivasamt; so. *lasa* »vera skirvisligur«(?); sbr. ísl. *laslegur* (til lo. *lasinn*), norskt *lasleg*, *lasaleg*.

munaligur »ið ger mun, munandi«, kanska heldur av no. *munur* (hvørsfall) enn av so. *muna*?

óflýggjaligur »óðællur«, sbr. norskt so. *fli* »pynte, ordne«.

ómetaligur = *ómetiligur*, so. *meta*.

ósvitaligur »ið svitast ikki«, so. *svitast*.

óvandaligur sí: *vandaligur*.

passaligur = *passuligur*, so. *passa*? Her, sum í øðrum førum, má tann møguleiki vera havdur í huga, at -aligur kann vera endurgeving av donskum -elig.

ruplалigur (um sjógv) *ruplatur*, uppskrivað í Norðuroyggjum. Heldur av so *rup(u)l* enn so. *rupla*?

tössaligur = *tössutur*. Kanska av no. *töss* heldur enn so. *töss*?

vágaligur = *vágiligur*, so. *vága*.

vandaligur »nærlagdur, vælgyrdur«, so. *vanda* (sær).

Tilfarið til hesa grein er fingið úr seðlasavni føroysku orðabókarinnar á Fróðskaparsetri Føroya. Einstøk orð eru úr uppskriftum hjá greinskrivaranum sjálvum.

Styttingar: fn.: fornnorrønt
 ísl.: íslendskt
 lo.: lýsingarorð
 no.: navnorð
 so.: sagnorð

BÓKMENTIR

1. *Alexander Jóhannesson*: Suffixe im Isländischen. Reykjavík 1927.
2. *Jakob Sverdrup*: De gammelnorske adjektiver paa -ligr og adverbier paa -liga, -la. Arkiv för nordisk filologi 27 (1911), blss. 1—50 og 140—186.
3. *Julius Swenning*: Adjektiver på -ligr och adverbien på -liga (-la) i isl. och fno. Arkiv 23 (1907), blss. 28—35.
4. *Fr. Tamm*: Om avledningsändelser hos svenska adjektiv, deras historia ock nutida förekomst. Uppsala 1899.

SUMMARY

Attention is drawn to the possibility of identifying the ending *-aligur* in some Faroese adjectives with ON *-anligr*.